

ПРИНЦИПИ ГРОШОВОГО ОБІГУ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення грошового обігу, висвітлено принципи, які становлять базисну основу грошового обігу в сучасній системі економічних інститутів, обґрунтовано взаємозв'язок темпів грошового обігу з темпами зміни розвитку промислового сектору економіки країни.

Ключові слова: грошовий обіг, економічні інститути, принципи, розвиток, економіка країни.

В економічній теорії час відіграє важливу роль щодо досліджень динаміки й закономірностей кон'юктурних коливань в економіці, циклічності її розвитку, що проявляється у швидкості обігу й формах функціонування грошей, значення яких виходить далеко за рамки службово-інструментальної ролі.

Поширення товарно-грошових відносин виражається в гіпертрофії споживання, яка стає умовою екстенсивно-монетарного розвитку економіки. У цьому випадку утворюється схема: бажання – попит на товари, послуги – попит на гроші – кредит – споживання – боргові зобов'язання.

Дослідження сутності грошей, законів і принципів їхнього використання в силу історичних обставин в економічній науці розділилося на два напрямки: економічну теорію, що вивчає макропроцеси, і теорію бізнес-фінансового мікрорівня. Завдання економічної теорії зводяться до з'ясування того, скільки грошей необхідно економіці на макрорівні, як формувати пропозиція грошей і їхню оптимальну структуру, які фактори впливають на грошовий попит, як функціонує грошовий ринок і т. ін.

У працях сучасних економістів А. Роговського, Н. Зарубіної, О. Яременко, Ф. Мишкіна, В. Гесця, В. Сенчагова та ін. висвітлено методологічні засади грошового обігу на різних етапах соціально-економічного розвитку країни, запропоновано різні підходи до визначення методичного інструментарію щодо оцінки чинників впливу на грошовий обіг. Найпоширенішою є думка про те, що протягом певного періоду для грошового обігу необхідна тільки повна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних засобів.

Водночас принципові засади грошового обігу в сучасній системі економічних інститутів потребують більш детального розгляду.

Метою цієї статті є у систематизація принципів, на засадах яких базується грошовий обіг у сучасній системі економічних інститутів.

Економічні інститути (правила) належать до правил вищого порядку, тому впливають на економічні інтереси суб'єктів на глобальному й локальному рівнях і являють собою «фундамент», на якому будуються відносини між економічними суб'єктами в умовах ринку. Поряд з іншим функціональним призначенням економічні інститути є інституціональним «базисом» грошового обігу. Це можна обґрунтувати таким чином.

Одним із принципів грошового обігу є забезпечення зв'язків людей один з одним. Незнайомі, що не мають нічого спільного між собою люди можуть вступати в контакт за допомогою грошей – взаємокорисний і необхідний. Кожен, хто має гроші, може знайти в суспільстві своє місце, а убогість страшна не просто граничною убогістю існування, але й тим, що миттєво перетворює людину в ізгоя, який знаходиться поза суспільством. Гроші створюють, таким чином, передумови для інтеграції індивіда в суспільство.

Грошовий обіг не тільки інтегрує індивідів у суспільство, але й є найважливішим засобом самоідентифікації. Володіння грішми є пропуском в певне екзотеричне коло, що протистоїть усім іншим співтовариствам. Виявляючись способом самоідентифікації, гроші визначають і властивості особистості – того соціального типу, який спеціалізується на їхньому нагромадженні. Так, французький соціолог С. Московичі відзначає, що «фінансові» меншості самі набувають властивостей, які притаманні грошам – байдужність до культурних і соціальних особливостей середовища й високу мобільність: «... вигнані, переслідувані й знедолені присуджені до постійної міграції й готові переміняти місце проживання в будь-який момент – циркулювати. Мобільність, яка нав'язується їм, підсилює деякі подібності між ними й мобільними грішми. Перші переміщують другі, залучені у вир обміну, за якого легше уникнути втручання й контролю» [1].

Одним з найважливіших положень сучасної грошової теорії є постулат нейтральності грошей, з якого випливає положення про відсутність довгострокових наслідків грошово-кредитної політики держави. Однак аналіз монетарної практики постсоціалістичних держав, у тому числі України, дає підставу вважати, що передумовою такого підходу є приховане припущення – «за інших рівних інституціонально-структурних умов», яке явно не спрацьовує в економічних реаліях постсоціалістичного розвитку.

Гроші являють собою певний інституціонально-структурний феномен, пов'язаний з економікою прямими й зворотними зв'язками. Насиченість економіки грішми породжує певний рівень зв'язаності й інтеграції підприємств і галузей. Зміни інституціонального середовища означають зміну правил і каналів обігу платіжних засобів у господарській галузі. Це може стосуватися часу здійснення платежів, рівня процентних ставок по комерційних і банківських кредитах, правил відкриття рахунків, тарифів на розрахунково-касове обслуговування, неформальних правил довіри й припустимого (прийнятного) опортунізму в грошових розрахунках між контрагентами.

Гроші самі по собі не можуть рухатися. Вони належать певним суб'єктам, які мають статус, повноваження й відповідальність, тобто вони інституціонально позиціоновані. Коли інституціональне середовище змінюється, то виникає невідповідність між змістом регуляторної політики й об'єктом, на який вона спрямована.

На етапі інституціонально обумовленого зростання монетизації національної економіки корисність грошей не підкоряється убуючого закону віддачі. Володіння грішми для кожного окремого суб'єкта означає можливість прямого або опосередкованого зв'язку зі збільшеним колом ринкових благ, радіус якого

визначається рівнем монетизації економіки. Суспільство стає багатшим завдяки розширенню ринкової частини національного багатства.

Вважається [2], що будь-які зміни у структурі сукупного попиту на гроші не можуть змінювати його загальної величини. Таке припущення є коректним, якщо процеси руху між різними сегментами грошового попиту всередині системи синхронізовані й збільшення попиту в одних сегментах не призводить до відповідного зниження попиту в інших. Для цього ліквідність та еластичність активів у різних сегментах національного ринку мають бути приблизно однаковими. Якщо ж виникають стійкі відмінності у співвідношенні ліквідності й прибутковості активів, то попит в окремих сегментах може зростати нелінійно, що породжує можливість витягу арбітражного доходу для професійних спекулянтів [2].

До принципів грошового обігу можна віднести, на наш погляд; принцип циклічності, оскільки гроші відіграють важливу роль у розвитку ділових циклів. За роки незалежності України спостерігаються різкі коливання основних економічних показників. Це пояснюється тим, що гроші швидко реагують на зміну ділових циклів, тобто зростають і падають сукупного обсягу виробництва, що створюється в економіці. Переважно темпи збільшення кількості грошей знижуються перед кожним економічним спадом. У XX сторіччі кожному спаду передувало зниження грошової маси. Це означає, що зміни в кількості грошей є рушійною силою ділових циклічних коливань. Разом з тим не кожне падіння темпів зростання кількості грошей супроводжується спадом ділового циклу. Ділові цикли впливають суттєво на всіх людей. Наприклад, коли обсяг виробництва зростає, то легше знайти хороше місце роботи, коли обсяг виробництва падає, то працевлаштування ускладнюється [3].

Серед усіх категорій національного доходу найбільш чуттєво коливається щороку підприємницький прибуток, а звідси заробітна плата. Що стосується ренти, яка ґрунтується на володінні капіталом, то вона майже не піддається впливу коливань промисловості й невинно зростає. Наприклад, відсотки по державних кредитах, облігаціях і т.д., як правило, оплачуються так само в роки застою, як і в роки економічного піднесення тимчасом динаміка грошового обігу перш за все обумовлена змінами в промисловому секторі країни, як показано на рисунку 1.

Капітал, який лежить у банку у формі внесків, і не витрачений самим банком на дисконтування векселів, це ніщо інше, як потенційна купівельна сила. Це купівельна сила постійно накопичується в роки промислового застою, ніяк не впливає на товарний ринок доти, поки залишається вільним капіталом. Коли вкладається капітал у тій або іншій формі, уся його купівельна сила негайно переходить в активну. Щоб побудувати фабрику або залізницю, потрібно закупити будівельний матеріал, придбати різні машини, найняти робітників і т.д. Будівельний матеріал, точно так само як і машини, не падає з неба, а виготовляється іншими галузями промисловості. Додаткова кількість працівників збільшить попит на предмети споживання, їжу, одяг. Тож важко назвати ту галузь промисловості, яка не скористалася б певним заходом переходом капіталу зі стану потенційної купівельної сили в активну купівельну силу.

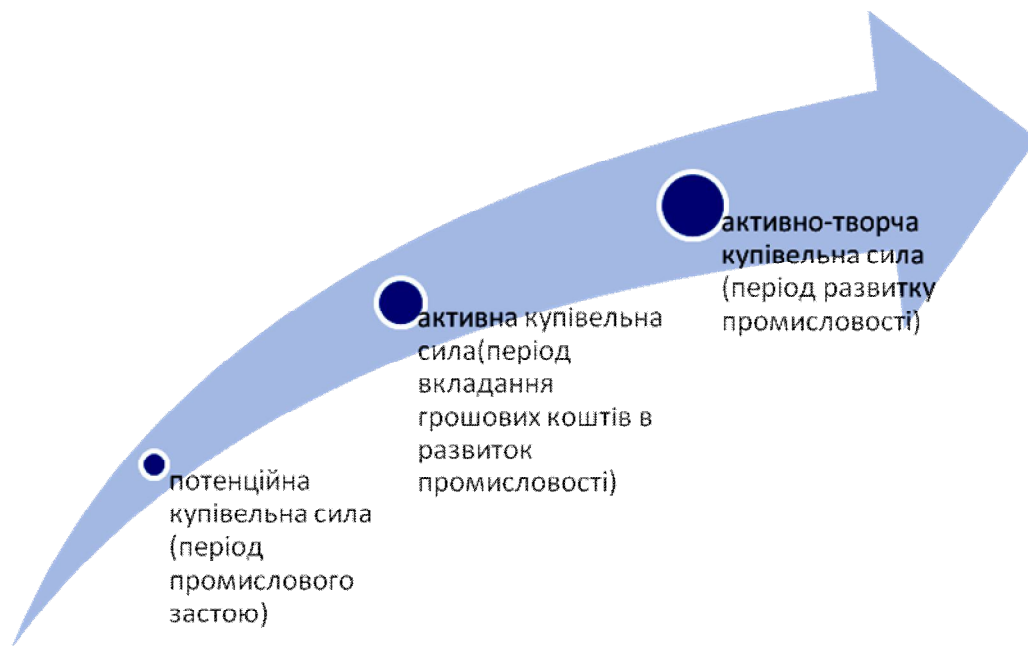

Рисунок 1 – Обумовленість динаміки грошового обігу рівнем розвитку промислового сектору економіки країни

Викладений погляд [4] на перехід капіталу з потенційно-пасивного стану в активно-творчий, який стає поштовхом до пожвавлення в усіх галузях промисловості, має фундаментально-теоретичне й прикладне значення. Але найважливішим є те, що його підтвердила практика розвитку ринкової економіки XX сторіччя.

Таким чином, інституціонально-інвестиційна теорія [4], яка сформувалася внаслідок дослідження промислових криз і економічної кон'юнктури, чітко окреслила рух основного капіталу, його економічні імпульси, цінові індикатори, тісний зв'язок із процесами відтворення, розвитком ринкової економіки, національними особливостями внутрішньої й зовнішньої економічної політики.

Генезис грошей показує, що вони є соціально-економічним інструментом інформаційного обміну. Як відомо, люди інтуїтивно або свідомо, здійснюючи обмін у господарській діяльності, керуються інформацією з метою вдосконалення товарного обміну, створюють нові інформаційні технології й інструменти (засоби).

Одним з таких інструментів є гроші, які значно вдосконалюють обмінні процеси. Перехід до широкого застосування паперових грошей у суспільстві пов'язаний з роботою банківської системи. Працюючи із грошми, які мають інформаційну функцію, банківська система поступово стає не тільки основною ланкою фінансової системи в країні, а й потужною інформаційною системою. Таким чином, інформаційна функція грошей не дублює функцію виміру вартості, а є більш широким поняттям, яке найбільш повно відповідає сучасній формі грошей.

Доцільно відзначити позицію В. Гейца і В. Семиноженка щодо того, що в умовах нової економіки можна говорити про перетворення інформації в субстанціональну основу існуючої економічної реальності [5].

В Україні під час визначення проміжної й оперативної цілей грошово-кредитної політики необхідно враховувати дві важливі обставини.

Перша обставина пов'язана з низьким рівнем монетизації економіки, дефіцитом банківської ліквідності й немонетарним характером інфляції, які обмежують можливості проведення твердої грошово-кредитної політики. У подібній ситуації істотне підвищення процентних ставок в економіці й стиск грошової пропозиції можуть обернутися значним зниженням економічного зростання й різким скороченням інвестиційної активності в країні.

Друга обставина полягає в тому, що в умовах високої залежності внутрішнього ринку від імпорту споживчих товарів і продовольства збільшення волатильності курсу гривні здатне прискорити інфляційні процеси в економіці.

Обидві обставини вимагають у середньостроковій перспективі застосовувати змішаний режим грошово-кредитної політики, заснований на тергетуванні інфляції й валютного курсу [6].

Ставлення до грошей у соціумі визначається не тільки розвитком економіки, інтенсивністю грошових потоків, але й культурними традиціями, звичаями, прийнятними в суспільстві. Треба зауважити, що в будь-якому його типі існують обмеження на функціонування грошей – це, насамперед, сфера політики й влади, сімейно-родинних відносин, а також у сфері права, художньо-духовної діяльності. Відносини в цих областях регулюються правовими, етичними нормами, що також може бути джерелом опосередкування й відчуження або залишаються частиною звичаїв, культурних традицій, що робить їх більш безпосередніми.

Таким чином, можна зробити такі **висновки**.

Аналіз взаємозв'язку «суб'єкт суспільства – гроші» показує, що, з одного боку, людина розпоряджається грішми, прагне ефективно управляти ними, а з другого – гроші управляють людьми. Феномен грошей, який полягає в їхній здатності безперечно підкорятися їм і одночасно управляти ними, сприяв появі в суспільстві подвійного ставлення до них. По-перше, люди ставляться до грошей як до способу досягнення своїх цілей, по-друге, вони самі є метою людських прагнень.

Обіг грошей вимагає постійної просторової мобільності, змушуючи індивіда швидко переміщатися туди, де очікується більший прибуток. Оскільки гроші прирастають у процесі обігу, то його прискорення вимагає від індивіда здатності активувати інтенсивність життя.

Перспективи подальших наших досліджень полягають у проведенні оцінки та аналізу грошово-кредитної системи України в контексті соціально-економічних змін.

Література

1. Московичи С. Деньги как страсть и как представление: [пер. с фр.] / С. Московичи – М.: ИНФРА-М, 1998. – 348 с.
2. Яременко О. Структурно-институциональные эффекты монетарной политики в условиях финансовой нестабильности / О. Яременко // Экономика Украины. – 2009. – № 2. – С. 60-66

3. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. Мишкін; переклад з англ. Г. Стебля та ін. – К.: Основа, 1998. – 963 с.
4. Злупко С.М. Інституційно-інвестиційна теорія Михайла Туган-Барановського та її вплив на світову інвестологію / С.М. Злупко // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 3-16.
5. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
6. Сенчагов В. Цели и инструменты денежно-кредитной политики в условиях роста структурных дисбалансов экономики и усиления дестабилизирующего влияния внешних факторов / В. Сенчагов, Д. Плисецкий // Экономика Украины. – 2009. – № 2. – С. 42-48.